

Adjektiivikategorian universaaliudesta

ANNELI PAJUNEN

1. Johdannoksi

1.1 *Sanaluokkien määrittelystä.* Universaalikieliopissa pääsanaluokilla (*major categories*) joko oletetaan olevan jokin ulkoinen motivaatio tai sitten ne postuloidaan osana teoriaa. Ensimmäisessä tapauksessa sanojen katsotaan edustavan tiettyjä semanttisia tyyppejä (eräänlaisia semanttisia primitiivejä, vrt. Dixon 1977) ja sanojen käyttäytymisen erilaistuvan sen mukaan, mitä tyyppiä ne edustavat. Toisessa tapauksessa sanaluokkien määrittelmät perustuvat jakaumaeroihin (ks. esim. Schachter 1985). Ensin mainittua tapaa noudatetaan typologis-funktionaalisessa koulukunnassa, jälkimmäistä yleensä formaaleissa kielioppimalleissa. Viime aikoina on keskusteltu erityisesti adjektiivien asemasta; arvioin tässä yhteydessä suomenkielisen puheaineiston avulla typologis-funktionaalisia näkemyksiä, jotka joko vastustavat adjektiivien universaalitatuusta (Hopper – Thompson 1984, Thompson 1989) tai puoltavat sitä (Croft 1991).

Semanttisesti adjektiivit ovat ominaisuuden nimiä. Dixonin (1977: 31, 55–56) mukaan adjektiiveilla ilmaistavia ominaisuuksia ovat dimensio, fyysinen ominaisuus, väri, inhimillinen taipumus (*propensity*), ikä, arvo ja nopeus. Jos adjektiivien luokka on kielessä avoin, kaikki nämä ominaisuudet ilmaistaan adjektiiveilla; jos adjektiivien luokka on rajainen, ominaisuuksista ikä, dimensio, arvo ja väri ilmaistaan adjektiiveilla. Syntaktisesti adjektiivit noudattavat maailman kielissä joko verbien tai substantiivien käyttäytymistä tai sekä verbien että substantiivien käyttäytymistä; lisäksi on kieliä, joissa adjektiivitaivutus ei liity verbien eikä substantiivien taivutukseen (Thompson 1989).

Hopperin ja Thompsonin (1984) mukaan sanaluokkien ja tiettyjen semanttisten ominaisuuksien kongruenssi perustuu niihin pragmaattisiin funktioihin, joissa sanoja käytetään; kyseisiä ominaisuuksia ovat esim. olioitten näkyvyys ja toiminnan kineettisyys. Substantiivien pragmaattisena eli diskurssifunktiona on viitata erillisiin diskurssientiteetteihin ja verbien tehtävänä on raportoida erillisistä diskurssitapahtumista. Juuri näissä funktioissa substantiivit ja verbit erilaistuvat muodoltaan

ja käyttäytymiseltään eniten ts. ovat prototyyppisimpiä. Jos niitä käytetään muissa funktioissa, ne ovat enemmän tai vähemmän akategoriaalisia.

Thompson (1989) on myöhemmin pyrkinyt osoittamaan, että adjektiiveilla ei ole omaa diskurssifunktiota, vaan niitä käytetään joko substantiivien tai verbien funktiossa. Adjektiivit eivät siis muodostaisi omaa sanaluokkaa eivätkä olisi universaaleja, vaikka ne semanttisesti ovat ominaisuuden nimiä. Lisätodisteena on, että adjektiivitaivutus ei aina eroa muitten sanaluokkien taivutuksesta; esimerkkinä adjektiivien nominimaisesta käyttäytymisestä Thompson (1989: 249) mainitsee suomen, koska hänen mukaansa adjektiivit ja substantiivit taipuvat suomessa samoin ja ottavat samat possessiivisuffiksit ja enklitit – palaan tähän väitteeseen myöhemmin luvussa 3. Adjektiivien mahdollinen diskurssifunktio Thompsonin mukaan on jo diskurssiin tuotujen referenttien re-identifikaatio tai erottelu. Englannin ja kiinan keskusteludiskurssin perusteella Thompson kuitenkin väittää, että adjektiiveja ei käytetä re-identifioivassa funktiossa.

Croft (1991) on kehittänyt sanaluokkajaan taustalla traditionaalisesti ollutta semanttista intuitiota teoriaksi, jonka kulmakivinä ovat leksikaaliset semanttiset tyytit, kuten objektit (*objects*), toiminnat ja ominaisuudet, ja pragmaattiset funktiot, kuten referenssi, predikaatio ja modifikaatio. Nämä tyytit ja funktiot korreloivat edelleen merkkisyyskriteerien (ks. tarkemmin Croft 1990: 64–94) kanssa, jotka ovat strukturaalisia, käyttäytymiseen liittyviä ja tekstuaalisia. Kategorian ydinjäsenet ovat Croftin mukaan rakenteellisesti yksinkertaisia, siten että niistä puuttuu funktiota osoittavia morfeemeja (ne ovat mm. johtamattomia sanoja), niiden esiintymäympäristöt ovat laajoja ja ne ovat tekstuaalisesti yleisiä. Kategorian reuna jäsenet ovat vastavuoroisesti rakenteeltaan kompleksisia, esiintymäympäristöiltään rajaisia ja tekstuaalisesti vähemmän yleisiä.

Adjektiivien diskurssifunktio on Croftin mukaan modifikaatio. Modifikaation käsitettä on tarkentanut mm. Wierzbicka (1986). Hänen mukaansa adjektiivien ja substantiivien välinen semanttinen ero johtuu siitä, että substantiiveilla identifioidaan esim. lajeja (*kind*), olioita ja eläimiä, joita voidaan osittain kuvata piirre-ominaisuuksilla mutta joita ei voi redusoida piirrejoukoksi. Substantiivit ts. kategorioivat. Adjektiiveilla sen sijaan voidaan vapaasti lisätä jokin piirre substantiivien herättämään monidimensionaaliseen kuvaan, koska adjektiivit kuvaavat ominaisuuksia sellaisinaan.

Adjektiiveilla on Croftin (1991) mukaan universaaleja merkkisyysmalleja: niihin ei esimerkiksi voi liittyä inherenttiä sukua, joka on lajien tyypillinen ominaisuus. Jos yhden kielen adjektiivit eivät eroa muista sanaluokista rakenteellisin kriteerein, ne eroavat käyttäytymiseltään tai funktionaalisesti. Adjektiivit ovat siis universaaleja Croftin käsityksen mukaan, joskin niiden status on substantiiveja ja verbejä heikompi.

1.2 *Puhediskurssista*. Tutkimuksen koko aineisto on puhekielistä, ja se edustaa sekä keskustelua että kertovaa kieltä; ainoastaan joitain vertailulukuja esitetään kirjoitetusta kielestä. Valintaan ovat vaikuttaneet Hopperin ja Thompsonin näkemykset: he painottavat sanaluokkatutkimuksessa diskurssilähtökohtaa. Lisäksi Thompson (1989: 257) katsoo osoittaneensa juuri k e s k u s t e l u diskurssin avulla, että puheen adjektiivien käyttäytyminen eroaa kirjoitetun kielen ja hypoteettisten esimerkkien perusteella tehdyistä oletuksista. Keskusteludiskurssin tutkimus ts. johtaisi tuloksiin, joita ei muuten pysty kuvittelemaan.

Aihe pakottaa sivuamaan sitä melko yleistä käsitystä, että puheen ja kirjoituksen yksiköt poikkeaisivat selvästi toisistaan. Itkonen (1991: 13–14) ilmaisee näkemyksen seuraavasti: »[...] linguists have always analyzed written, and not spoken sentences, with the consequence that units resulting from grammatical analysis, or segmentation (i.e. sounds, syllables, words, phrases, clauses, sentences), are really characteristic of written language only». Ajatellaan toisin sanoen, että kielitiede olisi vinoutunut kirjoitettuun kieleen (vrt. Linell 1982). Käsitys on myös arvottava, jos kirjoitettua kieltä lisäksi pidetään ikään kuin puheen edustaman »aidon» kielen »huonompana» versiona.¹

Puhutun ja kirjoitetun diskurssin roolia tutkimuksessa voidaan tarkastella eri tavoin. Voidaan viitata kielitieteen historiaan Itkosen (1991: 14) tavoin: Pāṇini, jonka tuloksia arvostetaan edelleen, tutki puhuttua kieltä. Vaikka oletettaisiin, että länsimaiset lingvistit ovat tutkineet vain kirjoitettua kieltä, länsimaisen nykykielitieteen tulokset ovat silti suurelta osin identtisiä Pāṇinin tulosten kanssa. Voidaan myös osoittaa suoremmin puhetta tutkimalla, että puheen ja kirjoituksen erot ovat joko ennustettavia (vrt. Ochs 1979, Chafe 1982, Pajunen – Palomäki 1984, 1985) tai olemattomia. Turvaudun tässä artikkelissa jälkimmäiseen tarkastelutapaan, ja osoitan luvussa 2, että – toisin kuin Thompson väittää – adjektiiveilla on hänen itsensä määrittelemä diskurssifunktio, re-identifikaatio (kyse on mielestäni modifioinnista näissäkin tapauksissa), myös keskusteludiskurssissa ja että näiltä osin puhutun ja kirjoitetun diskurssin välillä ei ole kuvatun kaltaista eroa.² Luvussa 3 esitän lisäevidenssiä adjektiivien universaalistatukselle merkisyysmalleja tutkimalla.

¹ Toisinaan kyseinen vastakkainasettelu heijastaa oikeastaan kahta erilaista kielioppikäsitystä, joita voisi tässä nimittää »tiukaksi» (kielioppimalli eli teoria kielestä) tai »löysäksi» (esim. jonkin osa-alueen minkäläinen tahansa kuvaus).

² Re-identifioivaa funktiota käsittelee yksityiskohtaisemmin Pajunen (1994).

1.3 *Aineisto*. Tutkimuksen aineisto koostuu useista otoksista.³

1) Keskusteluaineisto on itse keräämäni, osa on käsikirjoitteena (keskustelu B), osa morfologisesti ja syntaktisesti koodattuna tietokantana (keskustelu A). Tietokannan koodisysteemi on vertailun helpottamiseksi omaksuttu Lauseopin arkistosta (= LA). Ainoana erona on, että tietokannan indekseinä käytetään joko tekstisanaa tai lausetta (lausumaa tms.), LA:n virkkeen käsite ei ole käytössä. Keskusteluaineiston pituus on ääninauhana vajaa neljä tuntia ja tekstisanoina 28 918.

A-keskustelun kolme osallistujaa ovat nuoria naispuolisia yliopisto-opiskelijoita, jotka nauhoitushetkellä ovat tunteneet toisensa arviolta 15 vuotta. Keskustelun aihepiiri liikkuu kesäsuunnitelmissa, lähitapahtumissa, yhteisissä tutuissa jne. B-keskustelun osallistajat ovat vanha mies ja nuori nainen; he tuntevat toisensa vuosien takaa, mutta varsinaisena yhdyssiteenä heille on kotipaikkakunta, ei ystävyys. Keskustelu nivoutuukin paljolti lokaalisesti: mitä paikkakunnalla ennen on tapahtunut, mitä nyt tapahtuu, miten voivat kummankin sukulaiset, mitä puhujille itselleen on tapahtunut.

A-keskustelulle on ominaista osallistujien tasa-arvoisuus ja keskustelun suuri interaktiivisuus. Se saa egosentrisiäkin piirteitä, mikä näkyy keskustelun hallintayrityksistä ja keskeytyksistä. B-keskustelussa keskustelijoitten ikäero vähentää interaktiivisuutta: nuoremman velvollisuus on antaa vanhemman hallita keskustelua mm. määrällisesti ja aiheen valinnalla.⁴ B-keskustelussa on sosiosentrisiä piirteitä (vuoronvaihto on kohteliasta jne.).

2) Kertovan aineiston C-teksti on Turun yliopiston suomen kielen kokoelmista, muu osa kuuluu Lauseopin arkistoon (= LA). Kertova aineisto ei ole yhtä spontaania kuin keskusteluaineisto, mm. koska aiheiden valintaa on rajattu, koska haastateltavat eivät aina puhu vapaasta tahdostaan ja koska keskustelijoilla ei ole mitään aikaisempaa yhdistävää sidettä (murrehaastattelun piirteistä ks. esim. Ikola 1985: 11–15). Olen käyttänyt kertovaa aineistoa erikokoisina otoksina. Luvussa

³ Otoksien koon vaihtelu johtuu käytännön ongelmista, mm. aineiston saatavuudesta. Ensinnäkään suomenkielistä spontaania keskustelua ei ole tietokonemuodossa saatavilla. Toiseksi Lauseopin arkiston poimintaohjelma ei joko ollut tulostuksia tehtäessä valmiina tai soveltunut laajoihin tulostuksiin. – Kiitän Ulla Palomäkeä ja Pekka Porria, jotka ratkaisivat aineiston tulostusongelmia; kiitän myös Emil Aaltosen Säätiötä, Suomen Kulttuurirahastoa ja Turun yliopiston Yleistä kielitiedettä, jotka ovat taloudellisesti mahdollistaneet Lauseopin arkiston aineiston käyttöä.

⁴ Kohteliaisuus-maksiimi näkyy myös tilastollisesti verrattaessa eri diskurssityyppien subjektien ominaisuuksia, mm. deiktisyyttä (tarkemmin luku 2.4), koska B-keskustelun nuorempi osallistuja välttää puhuttelemasta itseään vanhempaa suoraan (vaikka häntä itseään sinutellaan). Tämä laskee subjektien kokonaisfrekvenssiä ja deiktisten (= puheakti-pronominillisten) subjektien määrää ja lisää geneeristen ja passiivisten muotojen määrää.

2 adjektiivien diskurssifunktioita on etsitty kuudesta eri murrenäytteestä (tekstit C–H, pituus yhteensä kahdeksan tuntia),⁵ ja vertailuaineistona on käytetty Pajusen ja Palomäen (1984, 1985) tuloksia, jotka on laskettu joko 50 000 (10 murrenäytettä) tai 200 000 (40 murrenäytettä) tekstisanan otoksista (yhteensä n. 35 tuntia äänitteitä). Luvussa 3 adjektiivien merkisyysmalleja tutkitaan Pajusen ja Palomäen korpuksista, LA:n koko murrekorpuksista (142 murrenäytettä) ja myös keskustelukorpuksista (A).

3) Kirjakielinen vertailuaineisto on kokonaisuudessaan Lauseopin arkistosta. – Thompsonin (1989: 252) väitteet perustuvat sekä englannin että mandariinikiinan osalta runsaaseen sataan litteraatioviivun.

2. Adjektiivit re-identifioivassa funktiossa

2.1. *Pragmaattinen funktio*. Definiittisessä NP:ssä substantiivilla viitataan jo tuttuun diskurssientiteettiin. Englannin tapaisessa kielessä definiittisyys osoitetaan muodollisesti määräisellä artikkelilla; suomenkielisessä puhediskurssissa on yleistä käyttää determinatiivisia pronomineja (*se*) osoittamaan definiittisyyttä ja pronominaaleja (*sellainen*) osoittamaan indefiniittisyyttä. Thompsonin mukaan juuri definiittisessä kontekstissa esiintyessään adjektiivilla olisi re-identifioiva tai erotteleva diskurssifunktio, ts. oma pragmaattinen funktionsa; definiittisessä kontekstissahan sanalla *e i v o i* olla esittelevää *e i k ä* predikoivaa funktiota. Adjektiivit eivät kuitenkaan hänen mukaansa esiintyisi kyseisessä kontekstissa. Esim. englannin ja mandariinikiinan keskusteluaineistosta Thompson (1989: 256) on löytänyt vain yhden definiittisessä NP:ssä esiintyvän – ja siten re-identifioivan – adjektiivin:

(1) (describing a movie) *and this boy is Jewish* (several turns later) *there's this one part between this Jewish guy and the girl*

Adjektiivi esiintyy Thompsonin aineistossa joko predikatiivina tai lähinnä intransiivisubjektin tai objektin attribuuttina. Ensimmäisessä tapauksessa adjektiivin funktio on predikoida verbin tapaan, ja toisessa se joko yhdessä substantiivin kanssa tai yksinään esittelee uutta diskurssientiteettiä. Jos adjektiiviattribuutti toi-

⁵ Nämä kuusi murrenäytettä ovat seuraavat: näyte C = Karjala Tl:n murrettä, Turun yliopiston suomen kielen äänitearkisto 733, 734:1 (3 t; litteroinut A. P. 1978), D = LA 023 Taivassalo, E = LA 255 Pirkkala, F = LA 504 Paavola, G = LA 737 Nilsia, H = LA 833 Muolaa.

mii esittelijänä yksinään, substantiivi ei tuo uutta informaatiota diskurssiin tai se edustaa jo tuttua tietoa. Thompsonin tutkimuksessa adjektiivit predikoivat yli 70 prosentissa adjektiiviesiintymistä ja esittelevät yli 20 prosentissa esiintymistä; muissa yhteyksissä on esitetty lähes päinvastaisia tuloksia (ks. Chafe 1982: 41–42; Croft 1991: 121–122; Pajunen 1994). Yhtenä syynä ovat diskurssityyppien väliset erot: keskusteludiskurssissa adjektiivisia predikatiiveja on enemmän kuin kertovassa (vrt. Pajunen 1994, kuvio 1). Toinen syy kuitenkin on laskentakriteerien erilaisuus; kommentoin eroja hieman tarkemmin.

Suomalaisessa puheaineistossa adjektiivi esiintyy transitiivisubjektin attribuuttina vajaassa 1 prosentissa adjektiiviesiintymistä, sekä intransitiivisubjektin että adverbiaalinen (tai jonkin irrallisen adjunktin) attribuuttina n. 20 prosentissa esiintymistä, objektin attribuuttina n. 12 prosentissa esiintymistä ja predikatiivin yhteydessä noin puolessa kaikista adjektiiviesiintymistä (ks. Pajunen 1994, kuvio 1).⁶ Predikatiivin yhteydessä esiintyvistä adjektiiveista puolet on itse predikatiiveja ja toinen puoli on attributiivisia (ks. Pajunen 1994, taulukko 1). Adjektiivisen predikatiivin pragmaattinen funktio on tietysti predikoida; substantiivipredikatiivin pragmaattisen funktion Thompson sivuuttaa. Taustalla on ajatus, että kyseisessä kontekstissa substantiivin ja verbin välinen kontrasti neutralisoituu (ks. Hopper – Thompson 1984: 708–709); prototyypinen substantiivi ei koskaan predikoi.

Epätyypillisessä predikointitehtävässä esiintyviä substantiiveja voi arvioida tarkemmin, koska ne selittävät kyseessä olevia yleisyyseroja. Thompson (1989: 252–253) katsoo, että englannin predikoivat adjektiivit jakaantuvat kahteen syntaktiseen kategoriaan englannin erityisominaisuuksien vuoksi. Toisessa ryhmässä adjektiivi on predikatiivina toimivan lausekkeen pääsana (normaali tapaus), toisessa, pienemmässä ryhmässä (14 %) adjektiivi on informaation kannalta suhteellisen tyhjän substantiivin (*non-new-information bearing*) attribuutti. Näissä jälkimmäisissä tapauksissa substantiivi on anaforinen eli tulkittavissa jonkin edeltävän substantiivin kanssa ko-referentiaaliseksi: adjektiivit ovat kieliopillisesti attribuutteja mutta funktionaalisesti predikoivia kuten Thompsonin (1989: 253) esimerkeissä (2a ja b).

⁶ Adjektiivilausekkeiden (siis [APA] tai [NPA N] lauseenjäsenjakaumat on laskettu keskusteluaineistossa 740:stä ja kertovassa aineistossa 1 451:stä adjektiivilausekkeesta. Niiden frekvenssijakauma eri kieliopillisiin funktioihin on seuraava: transitiivilauseen subjektina kertovassa 21 kpl, keskustelussa 6; intransitiivilauseen subjektina 345 ja 153; objektina 217 ja 80; predikatiivina 634 ja 352; ja adverbiaalinen/muuna 234 ja 149. (Samoja lukuja on käytetty myös kuviossa 1.) – Predikatiivien sanaluokkajakaumat on laskettu keskusteluaineistossa 755:stä ja kertovassa aineistossa 1 337:stä predikatiivista. (Ks. tarkemmin Pajunen 1994, kuvio 1, taulukko 1.)

- (2) a. *The last time she saw him which was three years ago he was pretty good looking, and um, you know she says he's a very nice guy, he's a real good person.*
 b. *Well, theirs is a nice apartment really.*

Suomen aineistossa substantiivipredikatiiveja on huomattavasti enemmän kuin englannin aineistossa; suurinta osaa ei voi tulkita anaforisiksi tai vähäinformatiivisiksi: ne predikoivat. Kielikohtaiset erot vaikuttavat sikäli, että suomessa ei käytetä englannin tapaisia pro-muotoja (vrt. *a pretty fancy feminine one* [umbrella], Thompson 1989: 255), mikä vähentää tyhjiä substantiivipredikatiiveja suomen aineistosta. Toisaalta suomen *x:stä tulee y* -rakenteet, joissa *y* on informatiivinen, tulkitaan yleensä predikatiivilauseiksi (vrt. 3a), mikä nostaa informatiivisten substantiivipredikatiivien määrää.

- (3) a. *Mut siit [teuraseläimen päästä] tul nii vähä / mitäs siit tul / semmonen ikäm piän limppu* [so. sylttyä] (C₂: 289-X)
 b. *ja sit sit se häne äitis kual see ol meijän toisen talo vanh emänt* (C₃: 124-X)
 c. *Se [loukutus] ol semmost syksyst ehtotyät* (C₁: 846-X)
 d. *Se ol vähä vanhem miäs ja see sai satamarkka palkka ja see ol Karjalan kaikkien kallimp trenk* (C₃: 285-X)
 e. *See [morsiammen aneen hakeminen] onki semmone vanh asi viel* (C₂: 1203-X)

Tavallisissa substantiivipredikatiivilauseissa, joita edustavat esim. lauseet 3b–c, predikatiivina toimivan lausekkeen varsinainen informaatio välittyy nähdäkseeni substantiivin kautta, ei adjektiivin; lähinnä lauseissa 3d–e voisi olla kyse suhteellisen vähäinformatiivisesta pääsanasta, jonka määritteellä olisi predikoiva funktio. Jos kuitenkin kielessä jotain ilmaisua tai rakennetta käytetään säännöllisesti, siihen on aina jokin syy. Substantiivipredikatiivien esiintymisen syynä on nähdäkseeni tarve predikoida jotain lauseen teema-osasta, esim. luokkaankuulumista tms.⁷ Toisarvoista on silloin, onko substantiivi prototyypisimmillään ko. tehtävässä.

⁷ Hopper ja Thompson eivät mainitse ns. ekvatiivilauseetta (identiteettipredikatiivi), jossa kaksi substantiivia identifioidaan jossain suhteessa toisiinsa; tähän rakenteeseen harvemmin liittyy modifioivia adjektiiveja. Predikatiivina toimiva substantiivi ei ekvatiivilauseissakaan ole vähäinformatiivinen; Larjavaara (1993) osoittaa, että ns. aidon ekvatiivilauseen predikatiivi on sekä definiittinen että referentiaalinen.

Tarkoitukseni tässä yhteydessä ei ole arvioida sanaluokkien diskurssimääritelmän mukaisia substantiivien ja verbien diskurssifunktioita yksityiskohtaisesti, mutta haluan kuitenkin vielä viitata muutamaa teorian yleisongelmaan. Ensinnäkin Hopper ja Thompson joutuvat näkemyksissään ristiriitaan, koska he toistuvasti vetoavat prototyypisten substantiivien ja verbien ontologisiiin kriteereihin puhuessaan (diskurssi)sanaluokista, so. olioitten näkyvyyteen ja toiminnan kiineettisyyteen.⁸ Toiseksi, kuten Croft (1991: 48–50) on pyrkinyt osoittamaan, Hopperin ja Thompsonin diskurssimenetelmä ei tuota sanaluokkajaon kriteereitä vaan liittyy dekategorialistumiseen ja toisaalta prototyypisyyden asteen määrittämiseen. Kolmanneksi agentti on yleensä asiantilojen hahmottamisen kannalta lauseen *s a l i e n t e i n* jäsen; sitä edustaa syntaksissa useimmiten definiittisessä kontekstissa esiintyvä substantiivi (tai pronomini), joka toimii subjektina. Sanaluokkien diskurssimääritelmän mukaan tämä agenttiin viittaava substantiivi on sanaluokaltaan akategoriaalinen. Diskurssimääritelmässä salienssi ja (sanaluokka)kategoriointi ovat toisistaan kokonaan riippumattomia; tämä on minusta epäintuitiivista. Nähdäkseni tiukka yhden tason kriteereihin pitäytyminen on myös vastoin funktionalismin periaatteita.

2.2. *Informaatio*. Informaation tuttuus ja uutuus ovat keskeisiä käsitteitä Thompsonin tutkimuksessa; ongelmaksi jää, että hän ei määrittele niitä. Myös esimerkkilauseitten analyysi perustuu satunnaisilta vaikuttaviin kriteereihin. Mm. lauseessa 4a sanaa *food* ei ole Thompsonin (1989: 256) mukaan mainittu aikaisemmin keskustelussa – se ei siis ole anaforinen. *Food*-sana ei kuitenkaan toisi uutta informaatiota, koska edeltävässä kontekstissa esiintyy *eat*-verbi; sen voi katsoa semanttisesti inkorporoivan objektinsa niin, että varsinaisesti uutta informaatiota tuo vain adjektiivi *greasy*.

- (4) a. *(talking about acne) Yeah, but what you eat.. if you eat greasy food...*

⁸ Kiitän Esa Itkosta, joka kiinnitti huomioni tähän ristiriitaan; Thompson tosin kiistää ristiriidan (kirjeenvaihto). – Taustalla on ilmeinen näkemysero: Hopperin ja Thompsonin (1984: 708) mukaan substantiivin ja verbin leksikaalis-semanttiset ominaisuudet ovat johdettavissa niiden diskurssifunktioista ja ne ovat todennäköisesti myös funktioihin nähden sekundäärisiä. Perusteena on se, että substantiivi ja verbi eroavat toisistaan maksimaalisesti (so. merkinnältään) juuri omissa funktioissaan (ks. luku 1.1). Toisen näkemyksen mukaan eroteltu aina edellyttää ontologiaan vetoamista: substantiivien ja verbien tietynlainen diskurssikäyttäytyminen on sekundääristä. Ontologisen kriteerin avulla tiedämme mm., että substantiivin ja konjunktion maksimaalinen merkintäero ei ole samalla tavoin mielenkiintoinen kuin substantiivin ja verbin.

Semanttinen tai leksikaalinen inkorporaatio on kuitenkin hyvin löysä ilmiö (vrt. Mithun 1984). Vastaavalla periaatteella esimerkiksi deskriptiivisiä verbejä sisältävien lauseitten informaatiota olisi hyvin vaikea arvioida, koska nämä verbit syntakategoremaattisina milloin »inkorporoivat» ympäristöään, milloin »inkorporoituvat» itse (tarkemmin Pajunen 1988: 253–).

Tuttua ja uutta informaatiota voidaan määritellä Princen (1981) esittämän taksonomian avulla, joka erottaa esitelty (*evoked*), pääteltävät (*inferrable*) ja uudet (*new*) entiteetit. Tekstuaalisesti esitelty entiteetti on mainittu aikaisemmin diskurssissa, ja situationaalisesti esitelty entiteetti on ekstralingvistisen kontekstin salientti jäsen. Pääteltävät entiteetit on loogisesti tai todennäköisyyden perusteella päätelty jo esitellyistä tai muista pääteltävistä. Uudet entiteetit ovat joko käyttämättömiä (*unused*), ts. ei vähään aikaan mainittuja, tai kokonaan uusia (*brand-new*), joita ei diskurssissa ole aiemmin mainittu. Diskurssissa mainittu entiteetti siirtyy aina etualalle kuulijan tietoisuudessa, se on ikään kuin aktiivisessa »diskurssitiedostossa» (*discourse file*); jos jo mainittua entiteettiä ei mainita vähään aikaan, se epäaktivoituu (Myhill 1992: 21). Esiteltyjen entiteettien aktiivisuus on aina korkea, mutta pääteltyjen ja käyttämättömien aktiivisuus on vähäisempää. – Omassa aineistossani adjektiivin sisältävät lausekkeet re-identifioivat kaikkia muita entiteettejä paitsi täysin uusia; ts. re-identifiointi voi tapahtua milloin vain jollekin entiteetille on olemassa diskurssitiedosto, on se sitten vaikka epäaktiivinenkin. Pohjaan re-identifioivien adjektiivien käsittelyn (esimerkit 3–10 jaksossa 2.3) Princen luokitukseen.

2.3. *Re-identifiointi*. Tekstuaalisesti esitelty entiteetit ovat yleensä anaforisessa suhteessa edeltävään: entiteetti esitellään diskurssiin eksistentiaalilauseen tapaisella rakenteella ja re-identifoidaan muutama puheenvuoro myöhemmin determinatiivipronominilla, adjektiivilla ja itse substantiivilla (esimerkit 5a–f). Lingvistisesta kontekstista pääteltävät entiteetit ovat muodollisesti aika samanlaisia kuin esiteltyt (esittelevä rakenne ja re-identifioiva [_{NP} DET A N]), mutta re-identifiointi nojaa leksikaalisiin ja semanttisiin suhteisiin tai stereotyyppisiin oletuksiin (6a–d). Tilanteisessa esittelyssä entiteetti on fyysisesti läsnä ja esitellään diskurssiin esim. osoittamalla (7a–f). Pääteltävät entiteetit perustuvat usein yhteiseen tietoon (*shared knowledge, assumed familiarity*), joka voi olla kahdenkeskistä (esimerkit 8a–e) tai yleisempää (9–11).

Aineistossani kahdenkeskinen tieto pohjaa esim. yhteisiin kouluaikeihin ja kokemuksiin (keskustelu A); se voi toisaalta nojata yhteiseen asuinpaikkaan pienellä paikkakunnalla, jossa suvut tuntevat toisensa vähintään kolmen sukupolven ajalta (keskustelu B). Yleinen yhteinen tieto tarkoittaa esim. ihmiselle ominaista tai kansan historiaan liittyvää jne. – Esimerkkien tulkintaa on helpottanut se, että tunnen

keskustelujen A ja B osallistujat ja C-kertojan henkilökohtaisesti. Tunnen myös äänityspaikat ja -olosuhteet. Varsinkin tilanteisissa esimerkeissä tämä olosuhteiden tuntemus on ratkaisevaa: esimerkiksi lauseissa 7d ja e *pitkä niittu* ja *väärä mutka* esitellään diskurssiin viittaamalla kädellä ikkunasta; lauseessa 7b Y identifioi kuvien säilytyspaikan *pieneksi albumiksi* eikä jommaksikummmaksi kuvia täynnä olevista kenkälaatikoista jne.

Tekstuaalisesti esitellyn entiteetin re-identifikaatio:

- (5) a. *Ja kas vaik mul on **tommone vanha naamaki** ja ja tule kaunei nuari tytöi ni ei he näet **tota vanhaa naamaa** ko luulevav vaa et kyl toi joku nuari poika on ko lauterä. [...] leikilissi. (B₁:424-X)⁹*
- b. *[...] ja täst [= kelakeinusta] mene **tommonem pikkunem puu** ensi ja ja toine mene **semmonne suuremp sit** ko ko se kela ol kiine siin siin reerem pääs. Ja sit saa pittäs **siit piänest puust** kiines sit. (C₃:821–829-X)*
- c. *[...] sittek kun saatiin / pappilankim muistan / ruvettiin sitten **semone** hevoskiarros tekeen / **semmonen suuri hiulu** tolla / riihen eressä [...] / Ja se / ku se kiärsi **se suuri hiulu** siälä / [...] (E:144–145-X)*
- d. *No se oli niitä vanhempia miähiä jotka sitä jotka sitä teki. Kyllä osan oli **vouri** ... **vouri** tavallisesti [...] Täsä pappilassakin oli **pappilav vanha vouri** [...] (E:162–164-X) **Se sama vouri** sano että hän / sillon ku hän- oli viä pappilasa **vourina** / että hän näki pappilasa erinomasen näy. (E:172-X) [...] / Semmosia satuja / **se vanha vouri** kylä / ja sano että se on tosi./ (E:184-X)*
- e. *Sitte soattiiv viis penniä metrilles sillen / tekometrilles se pit puhtaaks kolojaj ja / se ol **ykstoesta metriä pitkä puu** vielä. (G: 55-X) [...] Ja se kun **se pitkä puu** sinneh hankeej jutkahti kuatuan ni siinäpä sitä olliit toesinnaam perkkoomista kun toesta metriä ol lunta. (G: 60-X)*
- f. *[...] saloniityllä oltiin / heinässä suoniittyjä ne ol ne piti... / ei suanum minkäälläesta huasijjoo eikä seipäelle eikä ollu ka... hevosilla peässys sinnek kun ne ol **ventoja**. (G: 65-X) [...] Tä se piti tästä / toene anto selekään sen nipuj ja siellä polovijjaam myöten **siinä vetelässä suossa** koalettii. (G: 67-X)*

⁹ Esimerkit identifioidaan seuraavasti: ensimmäisenä mainitut kirjaimet A–H viittaavat puhediskurssin eri otoksiin; toisena mainitut numerot merkitsevät kunkin otoksen lausetta (pää- ja alisteiset lauseet) (otokset D–H), jaksoa (yksi finiittimuotoinen verbi) (otokset B–C) tai juoksevan tekstin sanoja (otos A); kolmantena mainitut kirjaimet X, Y ja Z viittaavat otoksen puhujaan. Kertovissa otoksissa kirjain X viittaa aina kertojaan, Y haastattelijaan. Esimerkkien transkriptiota on yksinkertaistettu mm. jättämällä painon, sidoksisuuden ja liudennuksen merkinnät pois.

Lingvistisestä kontekstista päätellyn entiteetin re-identifikaatio:

- (6) a. *Mitä mitä lai ainei siihe joukkom pantti? (C2:16-Y) Ei mittä muut ko ruist rukkissi jaohoi. / Ja **kuminoi** joku tällä. / Meil ol kerra Luumäelt yks / yks tytär piikan vähä ja / see sano kyllä siällä Karp-pisisa tehrän hyä leippä mutta voi **sitä kurjaa kuminam makua.** / Ja / joku tykkä taas siit kovaste. (C2:17–25-X)*
- b. *Ja sillo vuaten ko meijä plankku viätti ni ol nii sula talvi et / et oliva **uitetu** muutame väli [...] No ei sil kerral ollus sit kukkan ko hän vei **kaks yhten / kaks heost** sit kyl **toinem** peräs men. Mut toi / ni sillo hän sanos et hän ajattel et / et toi ko häm men **sem perämäise heosem pääl** ko hän näk ko hän **enmäisem pääst** ni see **upos** jo / ja sit hän ajattel kote hänel ollu ohjaksika et hän kii olis pittäs saan ja hän sano et hän siim plankkuarmam pääl seisos ja **heone** vue **se suure järve ylitte.** (C3:668, 690-X)*
- c. *Ni siin om paljo **niit Kuapio-aikkassi petikuvi** [so. sairaala-ajalta, josta on puhuttu tuntia aikaisemmin] ko [...] (B3:209-X)*
- d. *Nii on ja **niitte nättien tyttöjen kuvi** [so. sairaanhoitajien, jotka leikkauksesta heräävästä olivat tuntuneet kauniilta enkeleiltä] on varman kans joka sivul. (B3:210-Y) Nii. Juu-u. (B3:211-X)*

Tilanteisesti esitellyn entiteetin re-identifikaatio:

- (7) a. *Mää otan net [so. valokuvat] **tost kolmannest lootast** [so. piirongista, joka on toisen keskustelijan takana]. (B3:18-X)*
- b. *Tosa ne kuvat on (B3:25-X). Ai **tos piänes alpumis?** (B3:26-Y)*
- c. *Ni / sit yhreksä vuarokaorem pääst hän sai sen Kirsi-Marja. / Kiltti Kirsi-Marja ajatteles ko (B3:141-X) Onks see see tyttö ku on täs **see piän tyttö**, näis kuvis? (B3:142-Y) Juu minun kansan siin? Irja syлис? (B3:143-X) Juu semmonem piän likka semmone vaaleetukkane. (B3:144-Y) Juu / see ol see Kirsi (B3:145-X)*
- d. *Sitä mentti sit pitkät matkat **semmottiin.** (C1:326-Y) Nii nii **toim pitkä niitun** tost noin ko nytt- on kaoral ja [...] (C1:329-X)*
- e. *Tost mäes see / tul **tämä tämä väär mutkakin** täsä sit ol. (C2:998-X)*
- f. *Mut nyt minä ole sanonu sanosin **talon tätä nuarempa poikka** kon Turus Turkku mein / että / et ko snää nyy jo paremi ymmärä [...] (D:34-X)*

Yhteisen keskinäisen tiedon perusteella päätellyn entiteetin re-identifikaatio:

- (8) a. *Ja sit nii karmeeta metelii ne juoksi siäl käytävissä kun muut yritti nukkua siäl oli **niit pienii Virtain vesaisiikii** viälä. (A:3344–3363-Y)*
- b. *Sillä muute ei o niin ku ensinnäkkää sil on hirvittävän huono ra-*

dioääni toiseks sil os se paha ässä ja yleensäkki paha ääntäminen joka johtuu siitä et se hampaat o semmoset. (A:3662–3691-Y)

- c. *Mut onks sil viäläkä omistusoikeut kellän teijän tonnep päin siin mäes siin, vanhas Olkan talos? (B1:523-X)*
- d. *Tiär kuip paljo siäl on kylmi tiloi. No entäs see vanham pappilantiä varrel? (B1:595-X)*
- e. *No se [= Pertunkivi] o Saeresist tonneppäin ko sit ko se / Su... Peltolan talo on ja see Suamise Lempin talo / tollepual tiät se iso kivi. (B2:1308-X)*

Esimerkissä 8a Y kertoo erään puolueen nuorisjärjestön kesäseminaarista, jossa läsnä oli myös puolueen lapsijärjestön edustajia, vesaisia. Kaksi A-keskustelun osallistujista on poliittisesti aktiivisia, joten puoluekonteksti on kaikille osallistujille yhteistä tietoa. Esimerkissä 8b Y ja X keskustelevat kummankin tuntemasta toimittajasta, jonka ääntämisongelmista myös on keskusteltu aikaisemmin. Esimerkit 8c–e eroavat tilanteisista esimerkeistä 7d ja e, koska niissä edellytetään sellaisten paikallisten alueitten tuntemusta, joita ei voi välittömästi havaita. Esimerkiksi *vanhan pappilan tie* (8d) on toisella puolen pitäjää; itse pappila siirrettiin muualle jo pari vuosikymmentä ennen keskustelutilannetta.

Yleisemmän yhteisen tiedon perusteella pääteltävän entiteetin re-identifikaatio:

I. Suomalaiset:

- (9) a. *Se ku ol näät nii likkiin sitä / Mannerheimlinjaa se ol se / kilometri matkaa nii ko mie sanoin kohallee siint meilt / siihe Mannerheimlinjal / miss ol ne suuret punkkerit / nii / nii. (H:69–73-X)*
- b. *Nin ne / jos satteisia aekoja sattu [...] muistan yhen kaskun ku olin heinänteossa siinä Tiilikkejoev varrella nin ku / ol silloin se oekeev vetinen kesä. (G:143–144-X)*
- c. *Nii, pitäis kysyäs sitä asiaa että, mistä ne semmoset kauheet vesivuaret sitte johtu? (E:74-Y) Sitäpä ei tiäretäm mistä se johtu [...] Ja se- oli / kauttaaltaan enempi muallakim mailmasa sillä lailla ei se o yksin tässä / noisa muisa pitäjissäki./ Siittä mä sem muistan ku se Eepelinki tuli kahreksankymmentäkahreksan tännej ja se oli sittes seuraavana vuanna se vesi.../ se suuri vesi/paljous. (E:75–86-X)*
- d. *[...] lampaah hakkuu oes pitännä lähteem mikkeli aekaaj ja / siinä / eij olluk kenkiä ja lunta ol kymmenen senttiä./ [...] No peästiin sitte syk[...] vielä myöhemmäs syksyyn... rakennukset ol ja sammalen nosto ol se sul se / mikkeli aekunel lum. (G:15–19-X)*
- e. *[...] se kannettiil lehmilles se ruumenet syötettäväks ja se hevosel lanta kaikki. Ja ne hyvim mielellään näötti syövän./ Se ol / se ol sitte sitä oekeeta Virtasta [so. AIV-rehun edeltäjää] se senaekusta. (G:162–165-X)*

- f. [...] *niin tota noin se [E. Tavaststjerna] oli sit olluk kerran tota noin ni ongella se **vanha paltto** pääl mikä sil on aina.* (A:2599–2618-Y)

II. Inhimillinen elämä:

- (10) a. *No entäs se **oma kulta** ni jäiks se sint Turum piäle?* (B₁:354-X)
- b. *Ja nää oli sitte islantilaiset ja Pekka nin / lähteneet **kapakkakierokselle*** (A:7868–7877-Z). [...] *Sit se tuli [...] ja sano että paap päälles ja tuut tonne et jutellaa vähä et me ollaa **nappaamas Pekan kans viskii**. Aamulla!* (A:7963–7990-Z) *Aamulla. Kello seittämä!* (A:7991–7993-X) *Se [=Pekka] ei ollu / siäl kadulla kehdannu / keltää ihmiseltä mennä kysymää et mitä kello on / se oli **iha humalassa** siin vaihees vielä. Ja sen takia se tuli herättämää meitä ja tota / sil oli ainoa asia Matille et mitä kello on.* (A:8171–8209-Z) *Mitä keskustelemist teillä oli siin sit?* (A:8210–8215-X) *No siin / sit se alko selostaa sitä mitä se muisti ja ihmetteli et mitä se ei muistanu ja tota / se oli **aivan kännissä** sit ku mä meni sillo seittämä aikaa. Ku se oli **sit napannu viskiä siihe kauheesee tautiinsa** ja tota. Sill oli rahat viety ja [...]* (A:8216–8261-Z)

III. Yleinen historia:

- (11) a. *Niim miten nää kaks jälkimmäistä [so. itäeurooppalaisten kommunistien järjestöä] liittyy näihi edellisii [so. maailman sosialistisiin järjestöihin]?* (A:7178–7185-X) *Siks et ne halus han... harrastaa **kansallist kommunismia** et* (A:7186–7194-Y) *Juu. / Joo. Se on **niitten sitä itsenäistä roolia**.* (A:7195–7202-Z) *Missää ei oo niin niin helvetin ne... neukkuvastaist porukkaa / ku Romanias.* (A:7203–7213-Y)

2.4 *Keskustelu- ja kertomusdiskurssin eroista.* Yleissilmäyksellä adjektiivin sisältävien lausekkeiden käyttäytyminen ja yleisyys näyttää samantapaiselta sekä kertovassa että keskusteludiskurssissa. Adjektiivilausekkeet (= [AP A] ja [NP AN]) toimivat molemmissa kaikkein yleisimmin predikatiivina (44–48 % adjektiivilausekkeista), sitten (intransitiivilauseeseen) subjektina (21–24 %), adverbiaalina (16–20 %) ja objektina (11–15 %); predikatiivina toimivassa adjektiivilausekkeessa adjektiivi on joko pääsana tai attribuutti, muissa adjektiivi on attribuutti. Suhteet ovat melkein päinvastaiset, jos lasketaan esimerkiksi kaikkien subjektina, objektina ja predikatiivina toimivien nominilausekkeiden (sisäiset) jakaumat:

nominilauseke toimii yleisimmin subjektina (61–73 %), objektina (19–26 %) ja sitten predikatiivina (13–15 %).¹⁰

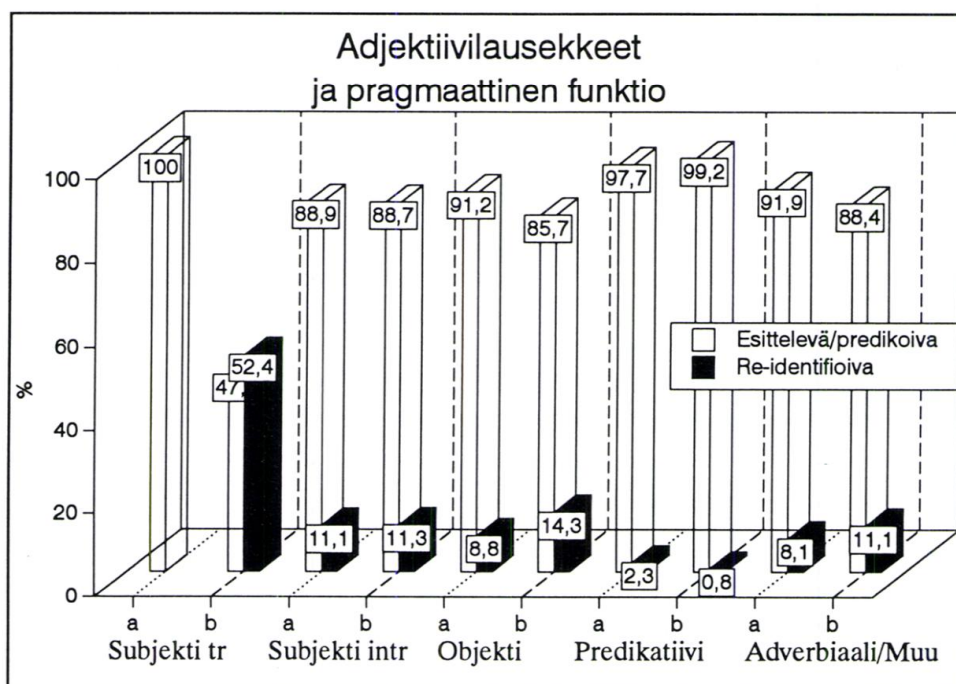
Adjektiivilausekkeitten pragmaattinen funktio on viidestä kymmeneen prosenttiin tapauksista re-identifioiva (ks. kuvio 1).¹¹ Keskiarvo on kertovassa diskurssissa 7,8 % (adjektiivilausekkeita 1 451) ja keskusteludiskurssissa 5,9 % (adjektiivilausekkeita 740). Vaihteluväli edellisen ryhmän otoksissa on 4,4–13,4 ja jälkimmäisen otoksissa 3,8–10,2. Jos adjektiivilauseke toimii intransitiivilauseen subjektina, objektina tai adverbiaalina, se on tyypillisesti esittelevässä funktiossa ja runsaassa kymmenessä prosentissa tapauksista re-identifioiva. Predikatiivina toimiva adjektiivilauseke on melkein aina esittelevä tai predikoiva; vain noin yhdestä kahteen prosenttiin tapauksista se on re-identifioiva. Adjektiivilauseke toimii harvoin transitiivilauseen agenttsubjektina, mutta tyyppi ei kuitenkaan ole kokonaan esiintymätön. Noin yksi prosentti adjektiivilausekkeista toimii agenttsubjektina molemmilla diskurssityypeissä; etenkin referoidussa kontekstissa näitä voidaan edelleen re-identifioida. Esimerkiksi kertovan diskurssin agenttsubjektina toimivista re-identifioivista adjektiivilausekkeista puolet on puheaktiverbin subjekteja; puheaktiverbeille idiosynkraattiset käyttäytymisominaisuudet ovat erityisen tyypillisiä.

Selvin ero kertovan ja keskusteleavan diskurssin välillä näyttää olevan, että sekä adjektiivin sisältävistä lausekkeista että kaikista nominilausekkeista predikatiiveina toimivia on enemmän keskusteludiskurssissa ja subjektina ja objektina toimivia enemmän kertovassa diskurssissa (tarkemmin Pajunen 1994). Ero näyttää riippuvan diskurssityypistä (kuten hetken päästä tulee ilmi), ja se vaikuttaa myös siihen, että kertovassa diskurssissa on enemmän re-identifioivia adjektiivilausekkeita kuin keskusteludiskurssissa on; intransitiivilauseen subjektina ja transitiivilauseen objektina toimivaa adjektiivilauseketta re-identifioidaan useammin kuin muissa tehtävissä esiintyviä lausekkeita, ja juuri näissä funktioissa lausekkeita käytetään enemmän kertovassa diskurssissa.

Saadut tulokset eivät kuitenkaan vahvista oletusta, että adjektiivien käyttäyty-

¹⁰ NP:itten sisäinen jakauma subjektina, objektina ja predikatiivina toimiviin on laskettu keskustelusta A (n=1 956 NP:tä) ja B (n=3 285 NP:tä) sekä kertovasta vertailuaineistosta (n=10 436 NP:tä; 50 000 tekstisanaa).

¹¹ Kuvio 1 on laadittu Thompsonin käsityksiä noudattaen; oman käsitykseni mukaan adjektiivin varsinainen pragmaattinen funktio on modifiointi. Ero hälvencee osin, koska funktioita tarkastellaan lausekkeiden kautta.

KUVIO 1. Kieliopillisen funktion mukaan luokitellun adjektiivilausekkeen pragmaattiset funktiot (a) keskustelu- (n=740) ja (b) kertomusdiskurssissa (n=1451).

minen poikkeaisi suuresti puheyhteisön tai diskurssityypin mukaan¹², vaikka joi-
tain eroja on. Tarkastelen niitä seuraavaksi hiukan yksityiskohtaisemmin ja pyrin
osoittamaan, että kysymys on ennustettavista modaliteettieroista, joita selittää dis-
kurssin spontaaniutta ja formaaliutta sekä siihen sitoutumista (*involvement*) mit-
taavien parametrien arvot (parametreistä tarkemmin ks. Ochs 1979, Chafe 1982,
Tannen 1982, 1985).

Sekä kertova että keskusteluaineistoni edustaa spontaania puhediskurssia, jota
ei ole suunniteltu ja organisoitu etukäteen. Kertovan aineiston spontaanius on kui-
tenkin hieman vähäisempää kuin keskustelun, koska murrehaastattelun osallistajat

¹² Thompson (1989: 291, viite 6) on oletanut, että urbaanissa (vrt. keskustelu A) ja ei-ur-
baanissa (vrt. koko muu aineisto) keskustelussa voisi olla adjektiivien käytön suhteen eroja;
Croft (1991: 121–122) on toisaalta arvellut, että adjektiivien käyttäytyminen voisi olla
erilaista eri diskurssityypeissä, mikä selittäisi mm. tilastollisia eroja Croftin ja Thompsonin
tutkimuksissa.

eivät yleensä tunne toisiaan ennalta ja koska diskurssitopiikkeja on etukäteen rajattu, vaikka haastattelutilanteessa ei noudatetakaan tarkkaa kysymyslistaa. Selvin ero puheaineistojeni välillä on kuitenkin se, että vain kertovassa diskurssissa haastateltavilla on (ennalta määrätty) tehtävä: he kuvaavat asioita ja elämää sellaisina kuin ne heidän nuoruudessaan olivat. Haastateltavat ovat usein myös hyviä tarinankertojia; heitä on sillä edellytyksellä valittukin. Hyvän tarinankertojan odotetaan pystyvän välittömässä puhetilanteessa käyttämään ns. kehittyntä koodia rajoittuneen sijasta.¹³ Keskusteluaineistoissa kommunikaatio etenee vuorottaisperiaatteella. Puheenaiheet ovat vapaita eikä keskustelijoita ole valittu heidän kertojankykyjensä mukaan.

Kertovan ja keskusteluaineiston modaliteettiero voikin kuvata seuraavasti: kertovassa diskurssissa on oleellisinta välittää informaatiota esimerkiksi tarinan tai kuvauksen muodossa; keskusteluun liittyy myös sosiaalisia velvoitteita. Edellisessä diskurssi on keskittynyt sisältöön (*content-focused*), jälkimmäisessä diskurssi etenee siihen osallistuvien varassa (*inter-personal involvement*) (ks. Tannen 1985). Tarkennan erontekoa tilastollisesti tutkimalla toisaalta aineistojeni substantiivien ja pronomien suhdetta ja toisaalta tarkastelemalla subjektipronomien tyyppisiä.

Substantiivi–pronomini-suhteella voi arvioida mm. diskurssin rakenteellista kompleksisuutta (ks. Einarsson 1978: 47). Korkeat substantiiviarvot ovat tyypillisiä rakenteeltaan kompleksiselle, formaalille ja kontekstista riippumattomalle diskurssille, matalat substantiiviarvot taas ovat tyypillisiä rakenteeltaan yksinkertaiselle, informaalille ja kontekstisensitiiviselle diskurssille. Substantiivi–pronomini-suhde on odotuksenmukaisesti kertovissa otoksissa korkeampi kuin keskustelussa A, jossa osallistujien yhteisen tiedon määrä on suuri (ks. taulukko 1, rivit a: A ja b). Substantiivi–pronomini-suhde on myös odotetusti korkeampi objekteilla kuin subjekteilla: objektina toimivat substantiivit edustavat diskurssissa uutta informaatiota, mutta subjektipositio on usein varattu lausetopiikille eli jo tutulle tiedolle. Keskustelu B:n arvot ovat poikkeavat; tämä johtuu osittain B-osallistujien tasa-arvon puutteesta (vrt. viite 4) ja osaksi siitä, että B-keskustelu on sisältökeisempää kuin A-keskustelu. Sekä kertova että keskusteluaineisto ovat kuitenkin samantapaisia kirjoitettuun kieleen verrattuna (vrt. taulukon 1 rivejä a ja b c-riveihin). Ero näkyy etenkin subjektista, ja se on hyvin merkitsevä (40–50 prosenttiyksikköä).

¹³ Rajoittunutta koodia käyttävällä haastateltavalla leksikaalisten sanojen määrä on suhteellisen pieni ja pronomien vastaavasti suuri. Koska murrehaastatteluja on pitkään kerätty leksikaalisiin (esim. sanastus) ja fonologisiin tutkimuksiin, ei syntaktisiin, ns. pronominipuhe ei ole ollut toivottavaa.

<i>Diskurssi</i>		<i>Substantiivi: Pronomini</i>	
<i>Subjekti</i>			
(a)	Keskustelu A	(n=1 271)	30,7:69,3
	Keskustelu B	(n=2 180)	43,8:56,2
(b)	Kertova	(n=6 133)	35,7:64,3
(c)	Kirjoitettu	(n= 997)	82,5:17,5
<i>Objekti</i>			
(a)	Keskustelu A	(n= 393)	49,4:50,6
	Keskustelu B	(n= 580)	60,3:39,7
(b)	Kertova	(n=2 595)	54,8:45,2
(c)	Kirjoitettu	(n= 650)	92,0:08,0

TAULUKKO 1. Substantiivien ja pronomien suhde prosentteina (a) keskustelevalle (A n=9 600, B n= 19 318 tekstisanaa), (b) kertovan (n=50 000) ja (c) kirjoitetun (n=10 000) kielen diskurssissa.

Sitoutumisparametri viittaa puhujien haluun tai tarpeeseen kommunikoida. Se on korkea ystävien tai tuttujen välisessä vapaassa keskustelussa (A ja B) ja matalampi muodollisemmassa haastattelussa (C–H). Sitoutumisparametrin korkea arvo viittaa interaktiiviseen keskusteluun, matalampi arvo taas keskustelutopiikkien keskittymiseen ja kuvailevampaan tyyliin; kuvailulla tarkoitetaan tässä mm. menneitten asioitten ja vanhojen esineitten kuvailua (ks. esimerkiksi lauseita 5b ja c). Diskurssin interaktiivisuutta voi tilastollisesti tarkastella esimerkiksi tutkimalla, miten usein subjektina toimii puheaktipronomini, jolla viitataan keskustelun osallistujaan. Muunlaiset subjektipronominin esiintyvät oletuksen mukaan useammin vähemmän interaktiivisissa diskurssissa, ja niillä viitataan puhetilanteen ulkopuolisiin henkilöihin tai asioihin.

Keskustelussa A subjekteista 70 % on pronominaalisia. Näistä pronominisubjekteista edelleen 40 % on puheaktipronomineja, so. 1. ja 2. persoonan pronomineja. Kertovissa otoksissa vastaavat luvut ovat 60 % ja 27 %. Kertovan aineiston pronominisubjekteista siis yli 70 % on muita kuin deiktisiä pronomineja, pääasiassa ne ovat anaforisia kolmannen persoonan pronomineja (ks. taulukko 2 a:A ja b). B-keskustelussa substantiivi–pronomini-suhde oli korkeampi kuin keskustelussa A ja kertovissa otoksissa; B-keskustelu osoittautuu kuitenkin kertovia otoksia interaktiivisemmaksi (vrt. taulukon 2 rivit a:B ja b). Lisäerona on, että keskustelun puheaktipronominin viittaavat puhetilanteen osallistujiin, mutta kertovan aineiston puheaktipronominin esiintyvät usein referoiduissa kohdissa tai edustavat ns. minäkerrontaa (ts. haastateltava on diskurssitopiikkina). Puheaktipronominien erilainen rooli käy välillisesti ilmi myös niiden jakaumasta: keskusteluissa A ja

B puheaktipronomineista 15 % on 2. persoonan pronomineja; kertovissa teksteissä vastaava luku on vain 6 %. – Puheaktipronomineja on hyvin vähän suunnitellussa formaalissa diskurssissa (ks. taulukon 2 c-riviä).

<i>Diskurssi</i>	(a) Keskustelu		(b) Kertova	(c) Kirjoitettu
	A n=829	B n=1 225	n=3 945	n=174
<i>Subjektipronomit</i> Puheaktipronomit (1. ja 2. persoona)	40,2 %	34 %	27 %	3,4 %
Muu pronomini (3. persoona)	59,8 %	66 %	73 %	96,6 %

TAULUKKO 2. Subjektina toimivat pronominit eri diskurssityypeissä. Keskustelu (a) A-otos n=9 600 ja B n=19 318, kertova (b) n=50 000 ja kirjoitettu (c) n=10 000 tekstisanaa.

Modaliteettiparametrien *s p o n t a a n i s u u s* ja *f o r m a a l i s u u s* korkea ja vastaavasti matala arvo lisäävät diskurssin pronominaalisten lausekkeitten ja deiktisten pronomien määrää. Pronomit eivät ota adjektiivimääritteitä, ja näin osin selittyy, miksi puhediskurssissa käytetään vähemmän adjektiivin sisältäviä lausekkeitä kuin kirjoitetussa. Edelleen parametrit *s p o n t a a n i s u u s* ja *s i t o u t u m i n e n* selittävät kertovan ja keskusteludiskurssin välisiä eroja: vapaassa keskustelussa kummallakin parametrilla on korkeammat arvot.

Molemmissa diskurssityypeissä puhujat keskittyvät diskurssitopiikkiin: kertovassa diskurssissa topiikki on usein jokin objekti, joka ensin esitellään ja jota sitten kuvaillaan, keskustelussa diskurssitopiikki liittyy usein keskustelun osallistujiin. Kertovaa diskurssia voidaankin luonnehtia sisältökeskeiseksi puheeksi ja keskustelua osallistuvaksi puheeksi (*involvement-focused*). Edellinen tyyli lisää referenttejä esitteleviä ja re-identifioivia lausekkeitä (ts. intransitiivilauseen subjekteja ja transitiivilauseen objekteja), jälkimmäinen lisää agenttiivisten ja pronominaalisten subjektien määrää (*minä menin/tein*), jotka eivät ota attribuutteja. Se lisää myös predikoivassa funktiossa käytettyjä lausekkeitä, joita harvoin re-identifioidaan missään diskurssityypissä.

3. Adjektiivien merkkisyysmallit suomessa

3.1. *Merkkisyyskriteerit.* Adjektiivien itsenäistä statusta on kyseenalaistettu paitsi pragmaattisen funktion myös syntaksin kannalta. Monissa kielissä adjektiivi noudattaa joko verbin tai substantiivin taivutusta, ja sillä perusteella se on tulkittu joko verbin tai substantiivin alakategoriaan kyseisessä kielessä. Suomen adjektiivit on luettu substantiiveihin (ks. esim. Thompson 1989: 249), koska niiden taivutus on nominaalista. Adjektiiveilla on kuitenkin substantiiveista poikkeavia semanttisia ominaisuuksia, jotka heijastuvat myös adjektiivien morfologisiin ja syntaktisiin ominaisuuksiin eli merkkisyyteen. Adjektiivin morfosyntaktisen omalaatuisuuden ei sinänsä tarvitse olla kovin vahvaa, koska merkkisyysmallit ovat osoittautuneet typologisesti perustelluiksi (ks. Croft 1991).

Merkkisyyskriteerit voidaan jaotella strukturaalisiin, käyttäytymiseen ja yleisyyteen liittyviin (Croft 1990: 72–89). Strukturaalisen kriteerin mukaan kategorian tunnusmerkinen arvo on aina ilmaistu vähintään yhtä monella morfeemilla kuin merkitönkin. Esimerkiksi jos nominilla viitataan tekoon, nominin funktio täytyy merkitä erikseen. Yleensä myös muut johtamattomat sanat ovat todennäköisimmin kategorian prototyyppeiksi kuin epätyypillisiä jäseniä. Tarkastelen seuraavaksi suomen adjektiivien merkkisiä ominaisuuksia vertaamalla niitä substantiivien ominaisuuksiin.

Kielihistoriallisesti huomattava osa suomen adjektiiveista on johdoksia. Nykykielen kannalta voidaan kuitenkin erottaa johtamattomia adjektiiveja; niihin kuuluvat mm. kaksitavuiset vokaaliloppuiset, kaksitavuiset *s*-loppuiset sekä kolmitavuiset *ea*-loppuiset adjektiivit (*arka, ahne, pieni, aito, paksu, hauras, apea*; ks. tarkemmin Hakanen 1973: 54–73). Esimerkiksi adjektiivi *apea* on johtamaton sana mutta adjektiivi *lainalainen* johdettu. Edellinen on myös adjektiivi-kategorian prototyyppinen ja jälkimmäinen epätyypillinen jäsen. – Aineistoni adjektiivit ovat pääosin kuvatun kaltaisia johtamattomia ominaisuuden nimiä eli prototyyppeiksi, koska aineisto on puhekielistä.¹⁴

Strukturaalinen kriteeri ei kiistatta erottele suomen adjektiiveja ja substantiiveja. Ensinnäkin suomen adjektiivi- ja substantiivijohtimet ovat osin samoja. Toi-

¹⁴ Puheaineistoni yleisimmät adjektiivit ilmaisevat mm. seuraavia ominaisuuksia: dimensio (*pieni, suuri*), ikä (*vanha, nuori*), arvo (*hyvä, huono*), väri (*valkoinen*), inhimillinen ominaisuus (*viisas, iloinen*), nopeus (*hidas*) ja fyysinen ominaisuus (*märkä*). – Huomattakoon, että epätyypillisten adjektiivien, ordinaalilukusanojen ja partisiippien käyttäytyminen ei poikkea prototyyppeisten adjektiivien käyttäytymisestä re-identifioinnin yhteydessä (ks. esimerkiksi 5d, 6b, 7a).

seksi ns. itsenäinen adjektiivi esiintyy suomessa ilman funktionosoitinta (esim. *laiskalla on laiskan hovit*): adjektiivi yksinkertaisesti omaksuu syntaktisen aseman vaatiman taivutuksen. Adjektiivisesti käytetty substantiivi suomessa kyllä usein merkitään (vrt. *köntys, köntysmäinen*). Kolmanneksi aineiston koodaustapa sallii vertailla eri sanaluokkiin kuuluvien sanojen rakenteellista kompleksisuutta ainoastaan yhdyssanojen osalta. Adjektiivit ja substantiivit eroavatkin näiltä osin huomattavasti: kertovassa aineistossa (n = 887 307) adjektiiveista vain joka kahdeskymmenes on yhdysadjektiivi; appellatiiveista joka seitsemäs ja propreista jo joka neljäs on yhdyssanamuotoinen. Yhdyssanarunsaus komplisoi substantiivien sanarakennetta mutta ei luultavasti muuta niiden pragmaattista funktiota. Yhdyssanarunsausta ei siis voine arvioida merkksisyyden lisääntymiseksi.

Käyttäytymiskriteerin on todettu maailman kielissä erottelevan niissäkin tapauksissa, joissa strukturaalinen ei erottele (ks. Croft 1991: 60). Se toimii mm. substantiivi-verbi-jaottelun kannalta ongelmallisissa salisha-kielissä, joissa mikä tahansa leksikaalinen vartalo voi toimia joko predikaatin tai sen argumentin funktiossa (ks. Kinkade 1983).

Croft jakaa käyttäytymiskriteerit kahteen ryhmään, osa koskee taivutusta, osa syntaktista ympäristöä; jaottelu on sinänsä keinotekoinen, koska sanan taivutus motivoituu syntaktisehtoisesti. Taivutuskriteerillä tarkastellaan sanaluokittain tehtävien morfologisten erojen määrää; distribuutiokriteerillä tarkastellaan sanaluokalle ominaisia esiintymäympäristöjä. Käyttäytyminen erottaa suomen substantiivit ja verbit selvästi. Se erottaa myös suomen substantiiveja ja adjektiiveja, vaikka molemmat noudattavatkin nominaalitaivutusta.

Yhtenä erona on, että substantiiveihin liittyy keskimäärin enemmän taivutustunnuksia kuin adjektiiveihin. Taivutustunnuksiksi on tässä yhteydessä laskettu ne ns. ilmimorfit, jotka kontrastoivat sanan sen johonkin perusmuotoon. Niinpä esimerkiksi sijaitaivutuksessa nominatiivi on perusmuoto, josta eroaminen merkitään jollain tunnuksella, kuten genetiivin *n*-tunnuksella, komparaatiossa taas positiivi on perusmuoto. Taivutuksen vertailulukuun lasketaan siis muut sijatunnukset kuin nominatiivi, muut vertailuasteet kuin positiivi jne.¹⁵ Kertovan aineiston (n = 887 307 tekstisanaa) adjektiiveista 0,91:ssa on jokin taivutustunnus, appellatiiveista jokaiseen (0,99) liittyy keskimäärin yksi taivutustunnus ja propreista

¹⁵ Aineistosta on poistettu kaikki keskeneräiset sanat ja kaikki sellaiset sanat, joiden koodauksesta on oltu epävarmoja, jotta tulokset eivät vääristyisi; keskeneräisestä sanasta on näet voitu nähdä esim. monikon tunnus, mutta ei enää sijatunnusta. LA:n murreaineiston sanamääräksi on tästä syystä saatu 887 307 tekstisanaa; tarkka sanamäärä ei ole tiedossani. Taivutustunnukset on laskettu myös A-keskustelusta samoin periaattein.

0,78:ssa on taiputustunnus. Jos adjektiiveja tarkastellaan position avulla, niin attribuuttina olevia taiputetaan hieman vähemmän (0,84) kuin predikatiivina olevia (0,86). Johtopäätöksenä on, että suomen substantiiveja taiputetaan enemmän kuin adjektiiveja, substantiiveilla toisin sanoen tehdään enemmän morfologisia eroja kuin adjektiiveilla. Erot eivät näytä suurilta, mutta niiden merkittävyyttä lisää se, että tehtävät distinktiot eivät ole samat.

Sanojen käyttäytymistä voidaankin arvioida myös jakamalla morfologiset ominaisuudet eri tyyppeihin: on inherentit ja konfiguraationaaliset ominaisuudet, on kongruoivat ominaisuudet ja on lausekkeita koskevat ominaisuudet (ks. Katamba 1993: 209).

3.2 *Inherentit ominaisuudet.* Adjektiivit ovat inherentisti mitattavia (*gradable*), ts. sekä komparoituvia että intensifioituvia. Croftin (1991: 132) mukaan inherentti mitattavuus liittyy läheisesti adjektiivien modifikaatio-funktioon; jos muiden sanaluokkien sanat komparoituvat, kysymys on yleensä objektilla tms. olevan ominaisuuden mitattavuudesta, ei itse objektin. Komparoinnin toissijaisuus muilla kuin ominaisuuden nimillä (kyseeseen tulee eräitä adverbeja ja lokaalisubstantiiveja) näkyy yleensä myös paradigman vaillinaisuudesta. Keskusteluaineistossa (= A-keskustelu) suomen predikatiivisista adjektiiveista (n = 127) runsaat 6 % saa komparatiivin tai superlatiivin tunnuksen ja attributiivisista adjektiiveista (n = 198) runsaat 2 %; adverbeissa (n = 3 415) vastaava luku on 0,5 %; substantiiveja ei aineistossa komparoida. Kertovassa aineistossa (n = 887 307) n. 11 % predikatiivisista adjektiiveista (n = 8 912) ja 8 % attributiivisista adjektiiveista (n = 12 481) on komparatiivi- tai superlatiivimuotoisia; vain 1,5 % adverbeista (n = 20 330)¹⁶ ja 0,05 % appellatiiveista (n = 130 807) komparoituu.

Toinen adjektiivien inherentti ominaisuus on relationaalisuus: ominaisuus edellyttää sen objektin olemassaoloa, jonka ominaisuudesta on kyse. Adjektiivien relationaalisuus yhdistää ne tietysti verbeihin; molemmilla sanaluokilla onkin valenssi, jonka arvo on yksi tai suurempi.

Johtamattomiin adjektiiveihin ei suomessa voi liittyä possessiivisuffiksia (toisin kuin Thompson olettaa, ks. 1.1)¹⁷, koska ominaisuutta sinänsä ei voi omistaa, vaik-

¹⁶ Adverbien taiputus vertailuasteissa on laskettu 200 000 tekstisanasta, adjektiivien ja substantiivien luvut ovat LA:n koko murreaineistosta.

¹⁷ Suomen lounaismurteissa possessiivisuffiksien käyttö on laajentunut myös attribuutteihin ja adjektiiveihin (*mukavas mies, tekeväs ihminen; se kukki punasenas/ villinäs*). Jälkimmäinen esimerkkityyppi on tuttu yleiskielestäkin, mutta adjektiivi tulkitaan näissä tapaksissa usein adverbiksi. Ilmeisesti kyse on viitesuhteitten tarkentamisesta (vrt. *tosa se [kello] näky olevas*); toisaalta kyllä tunnetaan satunnaisia *omani tyynyni* -esimerkkejäkin.

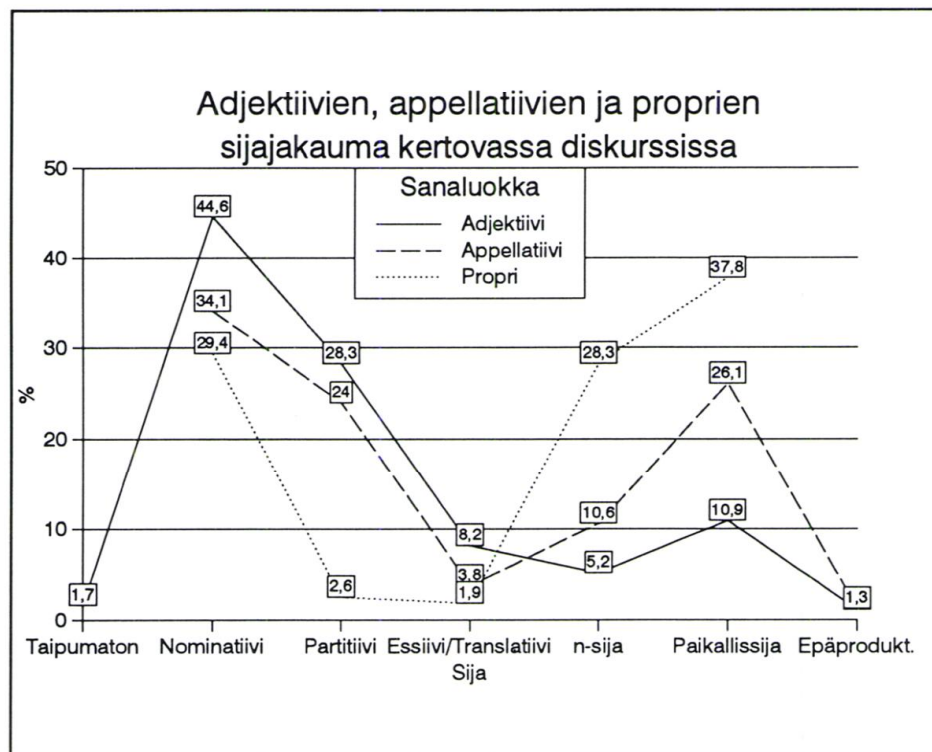
ka omistettavilla objekteilla on ominaisuuksia: tällainen ominaisuus joko on tai ei. Substantiiveihin sen sijaan liittyy sekä omistusta että syntaktisia viitesuhteita ilmaisevia possessiivisuffikseja (esimerkiksi keskustelussa A noin neljään prosenttiin appellatiiveista liittyy possessiivisuffiksi, kertovassa aineistossa määrä on hieman pienempi); omistettavan merkintä on sinänsä redundanttia. Adjektiiveilla ei myöskään ole inherenttiä lukua, koska ominaisuuteen ei liity useuden käsitettä kuten objekteihin liittyy. Substantiivien inherenttejä ominaisuuksia ovat luku, suku ja luokka; kaksi jälkimmäistä eivät suomessa saa morfologista vastinetta.

3.3 *Konfiguraationaaliset ja kongruoivat ominaisuudet.* Sijamerkintä on lauseen pääjäsenillä (esim. NP:n pääsanalla) konfiguraationaalista; sija määräytyy syntaktisen funktion ja position avulla. Sijaa voidaan motivoida myös semanttisesti. Kolmas mahdollisuus on, että kongruenssiominaisuudet määräävät sijan. Sekä substantiivit että adjektiivit ovat suomessa sijataivutuksessa mukana (ks. kuviot 2–4). – Kuvioitten 2–4 aineisto on sekä kertomus- että keskusteludiskurssista, mutta todettakoon, että diskurssityyppi ei (puheaineistossa) näytä sanottavasti vaikuttavan adjektiivien ja substantiivien sijakäyttäytymiseen.

Sijapäätteiden yleisyyttä sanaluokittain kuvaavat diagrammit esittävät eräänlaisen taivutusprofiilin, jolla voidaan arvioida sijataivutuksella tehtävien morfologisten erojen määrää; koska sijojen käyttö liittyy sanaluokkien syntaktisiin funktioihin, samalla tarkastellaan tietysti myös distribuutioeroja. Sijajakaumat on laskettu erikseen adjektiiveista, appellatiiveista ja propreista (ks. kuvio 2).

Sijaprofiilista voidaan ensinnäkin päätellä, että *proprien* ja appellatiivien diskurssifunktiot eivät ole aivan samat. *Propreja* käytetään nimeämiskäytössä (29 % propreista on nominatiivissa) mutta ennen kaikkea omistussuhteen tai paikan ilmaisemiseen (28 % propreista on *n*-sijassa¹⁸ ja 38 % paikallissijassa); huomattava osa murreteksteissä esiintyvistä propreista onkin juuri paikannimiä. Appellatiivien ja *proprien* ero tulee silmiinpistäväksi partitiivin kohdalla. Appellatiiveista 24 % on partitiivisijaisia mutta propreista vain vajaat 3 %. Selitys löytyy juuri erilaisista diskurssifunktioista. Substantiivien diskurssifunktio on (yleensä) uusien diskurssientiteettien esittely. Syntaksissa uutta informaatiota käsitellään juuri niissä positioissa, joita suomessa tunnustetaan partitiivisijan (tai nominatiivin) avulla.

¹⁸ Ns. *n*-sijaan on yhdistetty genetiivi ja genetiivin kaltainen akkusatiivi (kyseessä on LA:n koodisysteemin sijat 13 ja 14). Attributiivisissa adjektiiveissa *n*-sija on genetiivi yli 60 %:n ja appellatiiveissa yli 70 %:n todennäköisyydellä. *Propreissa* *n*-sija on genetiivi lähes aina (98 %) ja predikatiivisissa adjektiiveissa aina. – Ns. objektinsukuisiin kuuluva *n*-sija (LA:n sija 16) on kaikissa laskuissa luettu epäproduktiivisiin sijoihin.

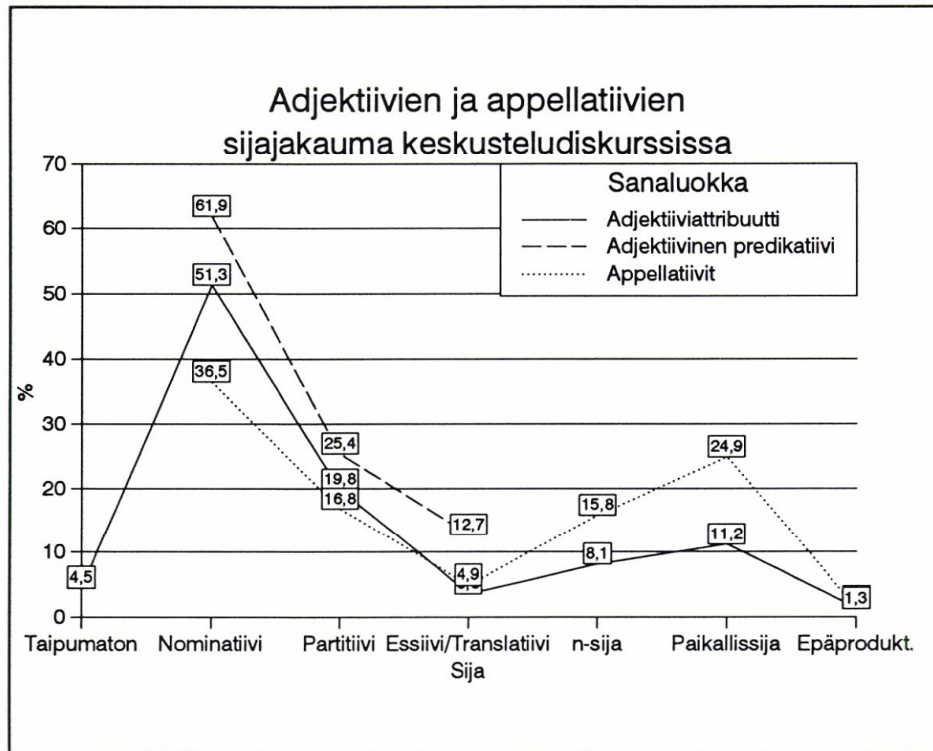

KUVIO 2. Adjektiivien (n = 25 786), appellatiivien (n = 133 807) ja proprien (n = 12 503) sijajakauma kertovassa diskurssissa (n = 887 307 tekstisanaa).

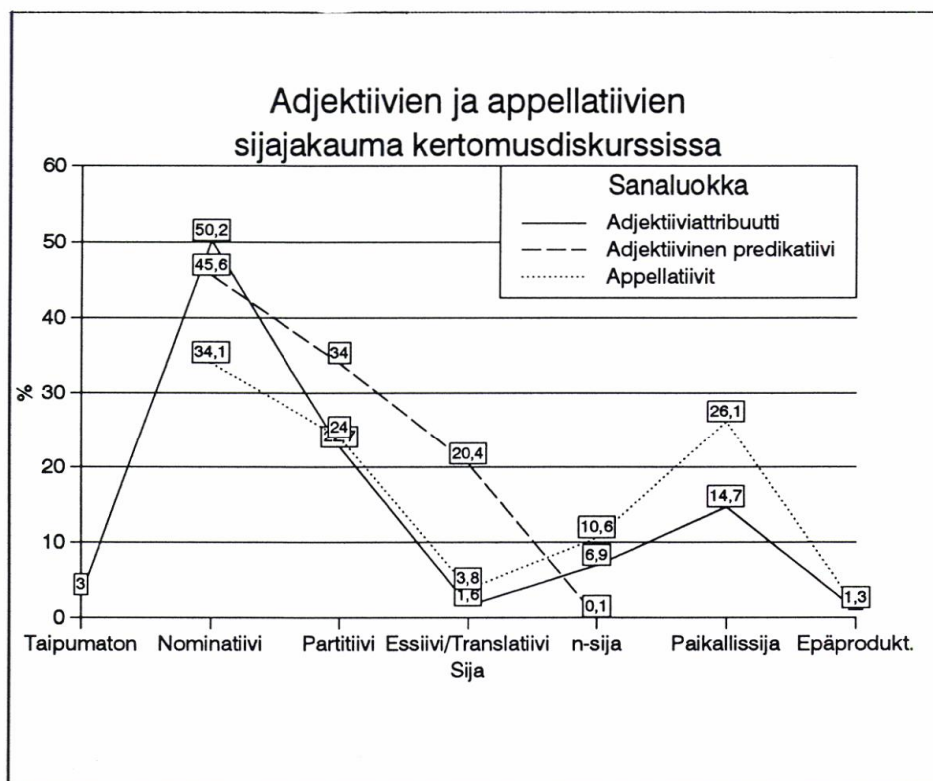
Substantiivien esittelevä funktio ei toisin sanoen näytä olevan niiden alaluokalle eli propreille keskeinen.¹⁹

Adjektiivien profiili eroaa enemmän proprien kuin appellatiivien profiilista mutta painottuu appellatiiveja enemmän kieliopillisiin sijoihin. Adjektiiveista n. 70 % on nominatiivi- tai partitiivimuotoisia. Aikaisemmin todettiinkin, että adjektiiveista valtaosa (yli 70 %) on esittelevissä NP:issä eli ne toimivat esim. subjekti-NP:n attribuuttina. Adjektiiviprofiili laskee siirryttäessä kieliopillisista semanttisesti määräytyviin sijoihin mutta noudattelee heikosti appellatiivikäyrää. Kuva selvenee, jos erotellaan esittelevässä (= attribuuttina) ja predikoivassa funktiossa käytetyt adjektiivit (kuviot 3 ja 4).

¹⁹ Uutta informaatiota välittyy diskurssiin tyypillisesti objekti- ja (intransiivi)subjektin positioista. Kertovassa aineistossa (n = 50 000 tekstisanaa) propreista (n = 741) vain 2 % toimii objektina mutta appellatiiveista (n = 7 753) 18 %; transitiivi- ja intransitiivilauseen subjektia ei pysty aineistossa erottamaan.

KUVIO 3. Attribuutiivisten (n = 197) ja predikatiivisten adjektiivien (n = 126) sekä appellatiivien (n = 737) sijajakaumat keskustelussa A (n = 9 600 tekstisanaa).

KUVIO 4. Attribuutiivisten (n = 12 481) ja predikatiivisten adjektiivien (n = 8 909) sekä appellatiivien (n = 133 807) sijajakaumat kertomusdiskurssissa (n = 887 307 tekstisanaa).

Attribuuttiprofiilit (ks. kuviot 3 ja 4) noudattelevat appellatiiviprofiileja tarkkaan esittelevien adjektiivilausekkeitten (_{NP}AN) yleisyyden mukaan. Predikatiivinen käyrä on muitten käyrien kanssa samansuuntainen; eroa on yleisissä paikallissijoissa, joilla merkitään predikatiiviset adverbialit. Nämä on sisällytetty aineistoon, jotta suhteet olisivat vertailukelpoisemmat englannin aineiston kanssa. — Sivuutan tässä keskustelu- (kuvio 3) ja kertomusdiskurssin (kuvio 4) väliset erot, koska ne voivat osaksi johtua keskustelukorpuksen koosta (vrt. etenkin predikatiivisen adjektiivin sijajakaumat).

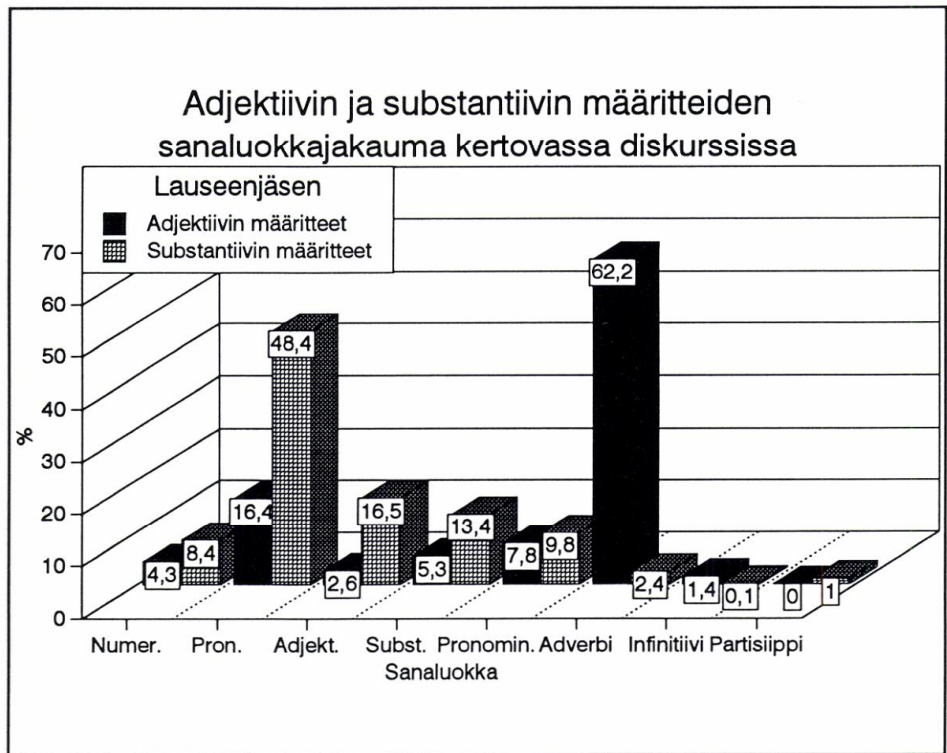
Aineistosta voidaan päätellä, että adjektiiveilla ei ole sellaisia itsenäisiä semanttisia funktioita, joita suomessa osoitettaisiin suoraan tai välillisesti sijatunnuksin. Tämä näkyy kuvioista 2–4 siten, että minkään sijatunnuksen kohdalla adjektiivikäyrä ei nouse substantiivikäyriä korkeammalle ilman, että nousua ei voisi selittää muista tekijöistä johtuvaksi. Adjektiivien sijataivutuksella tehdään toisin sanoen vähemmän morfologisia eroja kuin substantiivien sijataivutuksella.

Adjektiivien sijataivutuksella on oma syntaktinen funktionsa, mutta se ei ole sama kuin substantiivien kohdalla: adjektiivien sijataivutus on pääosin kohesiivista kuten monen muunkin attribuuttityypin. Sija kopioituu pääsanasta, ja se osoittaa, mihin kokonaisuuteen adjektiivi lukeutuu. Sija on substantiivien ja tietysti myös predikatiivina toimivien adjektiivien kohdalla konfiguraationaalinen ominaisuus mutta attributiivisten adjektiivien kohdalla kongruoiva. Tämä näkyy myös siten, että taipumatonkin adjektiivi voi olla attribuuttina, vaikka se ei käy predikatiiviksi. Edellisessä tapauksessa sijalla ei ole lauseenjäsenen tunnistamisfunktiota, joten se on redundanti, toisin kuin jälkimmäisessä tapauksessa. Kielihistoriallisesti kongruenssi on suomalais-ugrilaisissa kielissä myöhäsyntyinen ilmiö (ks. esimerkiksi Collinder 1965: 63).

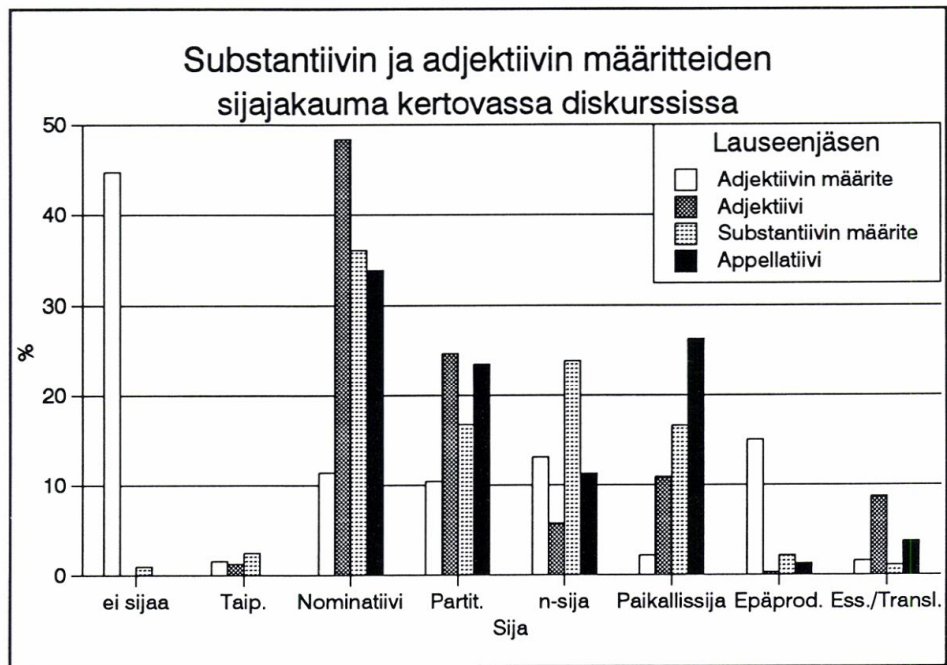
Konfiguraationaalisiin ominaisuuksiin kuuluu myös sanan ottamat määritteet. Tarkastelen vielä, miten adjektiivi- ja substantiivimääritteet eroavat toisistaan (ks. kuviot 5 ja 6).

Adjektiivin määritteiden sanaluokka on yleisimmin adverbi (62 % esiintymistä, kuvio 5), mutta substantiivin määritteistä adverbien osuus on olematon (2,4 %). Substantiivin määritteistä 88 % on nominaalisia, so. pronomineja, substantiiveja ja adjektiiveja; adjektiivin määritteistä näistä ryhmistä koostuu vain n. 30 %.

Määritteiden sanaluokat korreloivat hyvin niiden sijataivutukseen (ks. kuvio 6). Substantiivien määritteet ovat nominaalisia, ja jos niiden funktio ei eroa pääsanan funktiosta, ne useimmiten kongruoivat pääsanansa kanssa. Substantiivin määritteen sija on nominatiivi, partitiivi, genetiivi tai jokin paikallissijoista (yhteensä n. 90 % esiintymistä). Nominatiivin ja genetiivin sija on määritteellä yleisempi kuin appellatiivipääsanalla: ensimmäisessä tapauksessa taustalla on todennäköisesti puhekielessä yleinen tapa liittää subjektiin artikkelinomaisia deter-

KUVIO 5. Adjektiivin (n = 579) ja substantiivin määritteiden (n = 4 319) sanaluokkajakauma kertovassa diskurssissa (n = 50 000 tekstisanaa).

KUVIO 6. Adjektiivin (n = 579) ja substantiivin (n = 4 324) määritteiden sijajakauma kertovassa diskurssissa (n = 50 000 tekstisanaa). Vertailulukuina adjektiivien (n = 5 418) ja substantiivien (n=29 623) sijajakaumat (n = 200 000 tekstisanaa).

minatiivipronomineja ja pronominaaleja (yli 60 % substantiivin määritteistä on pronomiinien luokasta); jälkimmäisessä tapauksessa kyseeseen tulevat omistajaa tms. ilmaisevat genetiiviattribuutit (runsas 20 % substantiivin määritteistä on genetiiviattribuutteja).

Adjektiivin määritteiden taivutusprofiili poikkeaa jyrkästi itse adjektiivien sijataivutuksesta, koska adjektiivin määritteet eivät kongruoi pääsanansa kanssa. Suuri osa adjektiivin määritteistä lisäksi koostuu sijataivutuksen ulkopuolisista adverbeista (yli 40 % esiintymistä); muuten hajonta eri sijoihin on melko tasaista. Jos adjektiivin määrite kuuluu sijataivutukseen, se on yleisimmin joko rektiomäärite (*sen suuruinen*, *sen aikuinen*) tai LA:n systeemissä instruktiiviksi tai objektin sijalla koodattu intensifioija (esim. *kovin/liian hyvä*), jonka sijan olen määritellyt epäproduktiivisiin.

3.4 *Lausekeominaisuudet*. Lausekeominaisuuksiin voi suomessa lukea kliittiset elementit. Ne voivat liittyä periaatteessa minkä sanaluokan sanaan tahansa (eivät kuitenkaan yleensä konjunktioihin) ja niin lausekkeen pääsanaan kuin määritteenkin. Kertovassa aineistossa (n = 50 000 tekstisanaa) NP:itten pääsanoihin liittyy jokin liitepartikkeli noin kolmesta neljään prosenttiin tapauksista (n = 10 535 NP:tä), attribuutteihin noin prosentissa tapauksista (n = 5 500). Sekä *-kin* että *-han/ -pa/-s* -liite on mahdollinen, jos NP on lauseessa subjektina tai objektina, vaikka *-kin* on yleisempi. Jos NP toimii predikatiivina, *-han/-pa/-s* yleistyy. Attribuuttina toimivaan sanaan liittyy lähes yksinomaan *-kin*-liite. Sanaluokittain tarkasteltuna noin viiteen prosenttiin substantiiveista (n = 143 317) liittyy jokin liitepartikkeli, adjektiiveista (n = 25 786) runsaaseen kahteen prosenttiin; luvut ovat edelleen kertovasta aineistosta (n = 887 307 tekstisanaa). Adjektiivien liitepartikeleista kaksi kolmesta liittyy predikatiiviasemassa olevaan.

Kokoavasti voi todeta, että adjektiivien ja substantiivien käyttäytyminen eroaa kohta kohdalta, on sitten kysymys minkälaisista morfologisista ominaisuuksista tahansa. Siten ei ole mielekäästä lukea adjektiiveja taivutuksen(kaan) perusteella substantiivien alakategoriaksi suomen kielessä.

4. Lopuksi

Typologis-funktionaalisessa koulukunnassa on esitetty kaksi kantaa adjektiivien universaaliudesta. Toisen kannan mukaan (Hopper – Thompson 1984, Thompson 1989) adjektiivit eivät ole universaaleja. Vaikka adjektiiveilla viitataan ominaisuuden nimiin, niiden pragmaattiset funktiot ja (morfo)syntaktinen käyttäytyminen ovat joko substantiivien tai verbien kaltaisia. Toisen, yleisemmän, kannan mukaan

(esimerkiksi Croft 1991) adjektiivit ovat universaaleja, mutta niiden status on substantiiveja ja verbejä heikompi. Olen tässä artikkelissa arvioinut suomenkielisen puheaineiston avulla edellistä näkemystä.

Olen osoittanut, että adjektiiveja käytetään sekä kertovassa että keskusteluaineistossa ns. re-identifioivassa funktiossa, jota Thompson pitää adjektiivien mahdollisena mutta (keskustelu)puheessa esiintymättömänä pragmaattisena funktiona. – Toinen asia on, että ns. re-identifiointi ja siihen käytetyt rakenteet ovat adjektiiveista riippumattomia; esimerkiksi ns. ekvatiivirakenteet ovat re-identifioivia, ja niissä ei yleensä esiinny lainkaan adjektiiveja. Adjektiivien varsinaisena pragmaattisena funktiona pidänkin perinteiseen tapaan modifiointia.

Adjektiivien esiintymisessä ja käytössä ei eri diskurssityypeissä esiintynyt sellaisia eroja, joita ei pysty selittämään modaliteettieroista johtuviksi. Keskusteluaineiston avulla ei siis päädytty sellaisiin tuloksiin, joita »ei pystyisi kuvittelemaan» ilman sitä.

Adjektiivien morfosyntaktista käyttäytymistä tutkittiin ns. merkkisyyskriteerien avulla, ts. rakenteellisen kompleksisuuden, morfologisten erojen määrän ja distribution avulla. Kohta kohdalta todettiin, että suomen adjektiivit ja substantiivit ovat merkkisyyden kannalta eri kategorioitten edustajia. Näin on osoitettu, että yhdessä yksittäiskielessä, suomessa, adjektiivien »substantiivin kaltaisuus», ts. nominaalitaivutus, on liian yleinen kriteeri tulkita adjektiivit substantiivien alakategoriaan.

Typologisessa tutkimuksessa käytetyt aineistot ovat toistaiseksi olleet käytännön syistä hyvin pieniä; voi epäillä, että niiden avulla on ollut houkutus liian selviin johtopäätöksiin.

LÄHTEET

- CHAFE, WALLACE L. 1982: Integration and involvement in speaking, writing, and oral literature. – Deborah Tannen (toim.): Spoken and written language s. 35–53. Ablex, Norwood, N.J.
- COLLINDER, BJÖRN 1965: An introduction to the Uralic languages. University of California Press, Berkeley.
- CROFT, WILLIAM 1990: Typology and universals. Cambridge University Press, Cambridge.
- 1991: Syntactic categories and grammatical relations. The cognitive organization of information. The University of Chicago Press, Chicago.
- DIXON, R.M.W. 1977: Where have all the adjectives gone? – Studies in language 1 s. 19–80.
- EINARSSON, JAN 1978: Talad och skriven svenska. Walter Ekstrand Bokförling, Lund.
- HAKANEN, AIMO 1973: Adjektiivien vastakohtasuhteet suomen kielessä. SKS, Helsinki.
- HOPPER, PAUL, J. – THOMPSON, SANDRA A. 1984: The discourse basis for lexical categories in universal grammar. – Language 60 s. 703–752.
- IKOLA, OSMO (toim.) 1985: Lauseopin arkiston opas. Publications of the Syntax archives

- at the University of Turku 1. Turku University Press, Turku.
- ITKONEN, ESA 1991: Universal history of linguistics: India, China, Arabia, Europe. John Benjamins, Amsterdam.
- KATAMBA, FRANCIS 1993: Morphology. The MacMillan Press, Houndsmill.
- KINKADE, M. DALE 1983: Salish evidence against the universality of »noun» and »verb». — *Lingua* 60 s. 25–40.
- LARJAVAARA, MATTI 1993. Ekvatiivilause ja identiteettipredikaatiivi. — *Virittäjä* 97 s. 625–653.
- LINELL, PER 1982: The written language bias in linguistics. University of Linköping: Studies in Communication 2.
- MITHUN, MARIANNE 1984: The evolution on noun incorporation. — *Language* 60 s. 847–894.
- MYHILL, JOHN 1992: Typological discourse analysis: quantitative approaches to the study of linguistic function. Blackwell, Oxford.
- OCHS, ELINOR 1979: Planned and unplanned discourse. — Talmy Givón (toim.): Discourse and syntax. *Syntax and semantics* 12 s. 51–80. Academic Press, New York.
- PAJUNEN, ANNELI 1988: Verbiens leksikaalinen kuvaus. Publications of the Department of General Linguistics, No. 18. Yliopistopaino, Helsinki.
- 1994: Adjectives in spoken language discourse. *Käsikirjoitus*.
- PAJUNEN, ANNELI – PALOMÄKI, ULLA 1984: Tilastotietoja suomen kielen rakenteesta 1. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- 1985: Tilastotietoja suomen kielen rakenteesta 2. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- PRINCE, ELLEN 1981: Toward a taxonomy of given–new information. — Peter Cole (toim.): *Radical Pragmatics* s. 223–255. Academic Press, New York.
- SCHACHTER, PAUL 1985: Parts-of-speech systems. — Timothy Shopen (toim.): *Language typology and syntactic description. Volume 1: Clause structure* s. 3–61. Cambridge University Press, Cambridge.
- TANNEN, DEBORAH 1982: Oral and literate strategies in spoken and written narratives. — *Language* 58 s. 1–21.
- 1985: Relative focus on involvement in oral and written discourse. — David Olson – Hildyard, A. – Torrance, Nancy (toim.): *Literary, language and learning: the nature and consequences of reading and writing*. Cambridge University Press, Cambridge.
- THOMPSON, SANDRA A. 1989: A discourse approach to the cross-linguistic category 'adjective'. — Roberta Corrigan – Eckman, Fred – Noonan, Michael (toim.): *Linguistic categorization* s. 245–265. John Benjamins, Amsterdam.
- WIERZBICKA, ANNA 1986: What's in a noun? (Or: how do nouns differ in meaning from adjectives?) — *Studies in language* 10 s. 353–389.

The universality of adjectives

ANNELI PAJUNEN

Words are divided into major lexical categories on the basis of internal and external criteria. Internal criteria are structural and behavioral; external criteria are of two kinds: semantic types, and the pragmatic functions that words have in discourse. According to these criteria, nouns, verbs and adjectives can be defined to be universal lexical categories.

Lately, the universality of adjectives has been questioned. Adjectival behavior seems to follow either nominal or verbal behavior in many languages and their pragmatic function is problematic. It is argued that adjectives do not have a special pragmatic function of their own, because they are used either as introducing or as predicating, i.e. in nominal or verbal function, respectively. Consequently, adjectives are claimed not to be found in definite NPs, and certainly not in definite NPs functioning as subjects. Hence, there is only one criterion left to define adjectives as universal, namely, that they designate properties. This is thought to be too vague to be decisive. The article tests these claims on Finnish spoken narrative and conversational data.

One result of this examination is that adjectives do occur in definite phrases. The total amount of these is from five to ten percent of all adjectival phrases. However, adjectives do not usually occur in positions reserved for old information in discourse, i.e. in the position of transitive (agentive) subject. This is understandable, because over sixty percent of subject-NPs are pronominal in spoken language discourse. Adjectives most often occur in positions typically reserved for new information, i.e. in positions of intransitive, non-agentive subjects, objects and adverbials. Approximately ten percent of adjectival phrases used in these grammatical functions are definite.

It has been argued that definite adjectival phrases are used in re-identificative pragmatic function. Consequently, this is a function that could be adjectival. It has been claimed, however, that adjectives are not used in this function (Thompson 1989).

My results do not confirm this claim, and it is also notable that the difference from the earlier results is statistically significant. Unfortunately, the whole notion of re-identification is problematic. I only refer to one problem: a phrase can be used in a re-identificative function even if there are no adjectives in it. As far as I can see, the pragmatic function of adjectives is modification, i.e. adjectives add a feature to the image evoked by a noun.

Another result of this examination is that in one individual language, Finnish, adjectives are not a subtype of nouns even though they are said to follow nominal behavior. Adjectival behavior differs from nouns both in inherent and in configurational terms; adjectival behavior was tested on a million-word spoken language corpus. The so-called nominal behavior of adjectives is actually a generalization that overlooks e.g. the fact that case assignment of nouns has a configurational function in Finnish, and that of adjectives either a cohesive or occasionally a configurational function.

The third result of this examination is that adjectives are used, according to the Finnish data, in a slightly different way in narrative and in conversational spoken language discourse. These differences, however, result from differing values of the modality parameters of spontaneity and involvement. There are no differences between urban and non-urban discourse use of adjectives.

In conclusion, the discourse use of adjectives has not uncovered any unimagined or unexplainable usage of adjectives. Thus there is no need to postulate two sets of units, one for spoken and one for written language, to resolve the differences. There *is* a problem, however, and it is connected with the size of corpora typically used in typological studies. I do not believe that the discourse use of adjectives is different in Finnish, English and Chinese discourse; instead, I believe that the English and the Chinese corpora have been too small to make generalizations.